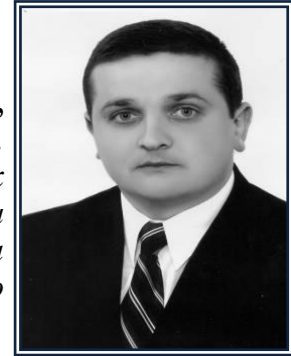

УДК 340.6

Луцький Мирослав Іванович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри церковно-канонічних
і державно-правових дисциплін
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ЗГІДНО З ЧИННИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Стаття визначає психологічні засоби, якими гарантується захист прав людини в адміністративному і кримінальному законодавстві. Вони визначають законну основу для призначення і здійснення цих досліджень в адміністративному та кримінальному процесі України.

Ключові слова: психологічні засоби, права людини, правове дослідження, адміністративний процес, кримінальний процес.

Постановка проблеми. Відповідно до постійно зростаючого рівня злочинності в сучасному суспільстві зростає потреба використання судами новітніх методів, технологій дослідження і технічних засобів встановлення відомостей про особу злочинця та сам злочин. Для виконання цих завдань чинне законодавство надає можливість суддям залучати до кримінального та адміністративного процесу спеціалістів різних галузей науки та техніки. Саме наведені вище положення становлять актуальність досліджуваної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Участь психолога в забезпеченні потреб суду доказовою експертною інформацією була сприйнята багатьма науковцями й одержала подальший розвиток у працях таких вчених, як П. Д. Біленчук, В. Л. Васильєв, В. И. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, Л. І. Казміренко, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, В. В. Кошинець, О. В. Киричук, Є. М. Мойсеєва, В. Т. Нор, Л. Е. Орбан-Лембрик, В. А. Роменець, С. М. Стахівський, В. Ю. Шепітько, які сприяють осмисленню поточних процесів у сфері юридичної психології та мають важливе значення для подальшого їх дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення психологічних засобів забезпечення прав людини в адміністративному та кримінальному судочинстві; встановлення правових основ призначення та проведення судової експертизи в адміністративному процесі України за КАС України, Законом України «Про судову експертизу», Інструкцією «Про призначення та проведення судових експертиз» та іншими нормативними актами України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктивна потреба більш широкої співпраці практики правосуддя із галузями суспільних, природничих і технічних наук знаходить своє конкретне відображення в колі спеціальних знань, що застосовуються в адміністративному та кримінальному судочинстві при вирішенні завдань правосуддя. Тут важливу роль у вирішенні теоретичних проблем, практичних завдань правосуддя можуть і повинні відіграти досягнення психологічної науки.

Праця індивіда в будь-якій галузі діяльності визначається психічними процесами, які сприяють пізнанню об'єктивних законів дійсності, взаємин між людьми, їх мотивів та інтересів, структури та особливостей окремої особи. Вивчення психологічних закономірностей, зі свого боку, сприяє оптимальному регулюванню людської діяльності, становленню такої її наукової організації, яка відповідає високому рівню суспільних відносин.

Спеціалісти з конкретних сфер, які залучаються судами в процесі розгляду кримінальних справ, відіграють важливу допоміжну роль в отриманні доказової експертної інформації у справі. Поняття «наукові можливості» тотожне поняттю «наукова компетенція» спеціаліста, який залучається до кримінального процесу. До них віднесено певний обсяг спеціальних знань, якими володіє спеціаліст з тієї чи іншої галузі науки та техніки. Від компетенції спеціаліста, якого залучено до кримінального процесу для проведення ряду судових дій, залежить якісний рівень допомоги, яку він надає під час розгляду кримінальної справи.

Важливим моментом є те, що хоч і не в масовому порядку, все ж судово-психологічна експертиза в суді першої інстанції проводиться. Переглядаючи такі справи, суд другої інстанції мусить аналізувати і оцінювати докази, зібрані судом першої інстанції, у тому числі отримані шляхом чи з допомогою застосування спеціальних психологічних знань. Така оцінка і ревізія дій суду першої інстанції, зі свого боку, вимагає оволодіння апеляційним судом психологічними знаннями та залучення в процес фахівців-психологів.

Кодекс адміністративного судочинства в главах 5 і 6 визначає підстави та порядок проведення експертизи й оформлення висновку як одного з видів засобів доказування у цивільному процесі. Норми Кодексу адміністративного судочинства України є нормами родового характеру і можуть використовуватися при призначенні будь-якого виду експертного дослідження у тому випадку, якщо експерт застосовує знання, що не є загальновідомими, акумульованими в життєвому досвіді людини, а належать до предмету відповідної науки, мистецтва, техніки, ремесла (тобто це спеціальні знання). Враховуючи такі критерії, можна визначити спеціальні підстави для призначення судово-психологічної експертизи в адміністративному процесі: наявність у суду (судді) обґрунтованих сумнівів щодо здатності особи (конкретного учасника процесу) правильно відображати зовнішню і внутрішню сторони подій, обставин, що мають значення для правильного розгляду і вирішення цієї справи.

Що ж до спеціаліста у кримінальному процесі, то він є суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, який володіє деякою процесуальною правосуб'єктністю і виконує на базі своїх професійних знань офіційну функцію допомоги і сприяння слідчому та суду під їхнім керівництвом і контролем.

Спеціаліст-психолог професійно володіє знаннями про закономірності розвитку та функціонування психіки людини. Психіка є особливою формою життєдіяльності людини, яка виявляється в її стосунках з оточуючими людьми, з навколишнім світом, у її відношенні до себе, до наявних в суспільстві правил поведінки, моральності та добродійності. З погляду психології будь-яке правопорушення чи злочин можна розглядати як особливий вид діяльності, певної соціальної активності людини. Ця соціальна активність виявляється в певних специфічних формах протиправної поведінки. Поведінка злочинця відображає його відношення до соціальних цінностей, особливості його психіки, індивідуально-психологічні властивості, психічний стан та мотиваційну сферу особистості, яка включає в себе умисел, спонукання, мету та ціль особи. Крім того, особа часто залишає на місці скоєння злочину сліди психологічного характеру, за

допомогою яких можна з великою ймовірністю скласти психологічний і навіть фізичний портрет злочинця, відтворити саму подію скоєння злочину, побудувати можливі версії скоєння злочину.

Психолог може надати значну допомогу суддям і суду в отриманні доказів під час судового слідства, оскільки знання особливостей психології людини дозволяє правильно оцінити поведінку підсудного чи засудженого (у суді другої інстанції), його психофізіологічні реакції.

Доцільною є участь спеціаліста-психолога у провадженні впізнання в суді, під час якого особа в результаті сприйняття об'єктів, які їй пред'являються, та їх порівняння з уявленим образом особи чи предмета, які сприймалися раніше, доходить висновку про їхню схожість, тотожність або відмінність. Ефективність упізнання залежить від психологічних чинників, які включають особисті психологічні особливості особи, яка впізнає. Психолог міг би допомогти суду визначити їх і підготувати цю особу (провести попередню бесіду з приводу зовнішнього вигляду, прикмет, обставин, за яких вона бачила об'єкт) визначити тип упізнання, можливі психологічні бар'єри для цього, допомогти їх усунути. Така участь психолога є дуже вагомим, адже нездатність описати об'єкт не виключає можливості його правильного і адекватного упізнання, так само як і правильний опис ознак і деталей може бути здійснений і при помилковому впізнанні. Після проведення такої судової дії можна уточнити прикмети, за якими особа упізнала певний об'єкт, з обов'язковим занесенням їх у протокол судового засідання [1, с. 87].

Одним з найповніших та найоб'єктивніших засобів збирання доказової інформації є проведення так званих комунікативних судових дій, орієнтованих як на інформаційний пошук, так і на здійснення психологічного впливу на учасників кримінального процесу. В основу таких судових дій покладено безпосереднє спілкування. Це допит та очна ставка, які провадяться в умовах постійного контакту та діалогу між учасниками. Інформаційний обмін тут поєднується з психологічним впливом. Безперечно, участь професійного психолога є дуже важливим моментом під час проведення таких судових дій, особливо в суді другої інстанції [4, с. 118].

Будь-який вид допиту – потерпілого, свідка, підозрюваного, обвинуваченого – починається зі встановлення психологічного контакту, тобто бажання до спілкування, аби отримати найкращий результат. Психологічний контакт – це процес установа, розвитку та підтримки взаємної поваги осіб, які спілкуються, своєрідна форма спілкування, що зумовлює отримання доказової інформації. Це сприяє встановленню об'єктивної істини, повному, всебічному та об'єктивному розслідуванню всіх обставин справи. Поняття «психологічний контакт» припускає певний вплив на психіку осіб, які вступають у спілкування. Але зазначений вплив не повинен виходити за межі закону, що забороняє домагатися показань підсудного чи засудженого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів.

Кожна окрема особа – це багатоликий неповторний світ індивідуальності з притаманними тільки їй оригінальними рисами, психофізіологічними, фізичними, біологічними і соціальними характеристиками, певним складом розуму та іншими особливостями [3, с. 158].

Тому для встановлення психологічного контакту в ході проведення судових дій потрібен особливий підхід психологічного характеру. А для цього має бути арсенал наукових методів, засобів і рекомендацій, які б дозволили суду і суддям за допомогою встановлення контакту з допитуваним максимально зібрати об'єктивні показання для встановлення істини у справі. Таким арсеналом наукових знань, безперечно, володіє професійний психолог.

Психологічний вплив під час встановлення контакту може мати різні форми і бути зумовлений рядом обставин, серед яких є необхідність такого контакту, його мета, прийоми впливу, використання емоційного стану допитуваного при спілкуванні, бажання надавати потрібну інформацію [2, с. 102].

Психологічний контакт під час проведення комунікативних судових дій завжди має двосторонній характер, тобто стимулює психологічний стан всіх суб'єктів спілкування.

У багатьох випадках для встановлення психологічного контакту з допитуваною особою недостатньо знань судді, який не є професійним психологом. Тому слід залучати до участі в судових діях особу, яка володіє спеціальними психологічними знаннями професійного психолога. При проведенні комунікативних судових дій професійного психолога можна залучати як консультанта або спеціаліста. Досвід такої співпраці вже давно успішно використовується в багатьох країнах світу.

Висновки. Зараз неможливо уявити висококваліфіковане розслідування чи судовий розгляд кримінальної справи без залучення спеціальних психологічних знань, зокрема без проведення судово-психологічної експертизи. Потреба у використанні спеціальних психологічних знань у різних ділянках практики зумовила розвиток прикладних галузей психології, кожна з яких вивчає психіку людини в конкретних умовах її життя та діяльності. Найефективніше ці знання використовуються тоді, коли суддя залучає особу, яка володіє спеціальними психологічними знаннями, та проводить професійне психологічне дослідження за дорученням суду об'єктів, дає їм оцінку, надає узагальнені відомості про ці об'єкти судді, який потім використовує їх у процесі судового розгляду кримінальної справи.

Список використаних джерел

1. Васильев В. Л. Юридическая психология / В. Л. Васильев – М. – СПб, 2000. – 432 с.
2. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве / В. И. Гончаренко – К. : Высш. шк., 1998. – 178 с.
3. Основи психології : підручник / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К., 1997. – 245 с.
4. Юридична психологія : підручник / за ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Мойсеєва. – К., 2007. – 277с.

Луцкий М. И. Процессуальные формы психологических средств защиты прав человека в действующем законодательстве

Статья определяет психологические средства которыми гарантируется защита прав человека в административном и криминальном законодательстве. Они определяют законные основания для назначения и осуществления данных действий в административном и криминальном процессе Украины.

Ключевые слова: *психологические средства, права человека, правовое исследование, административный процесс, криминальный процесс.*

Lutskyi M. I. Judicial forms of psychological facilities of defence of human rights in obedience to current legislation

The article defines psychological means for ensuring human rights in administrative and criminal legislation. It determines legal basis to appointment and carry out court investigation in administrative and criminal process of Ukraine.

Key words: *psychological means, human rights, law investigation, administrative process, criminal process.*

